

СЕРГЕЙ ГЕРДЖИКОВ
КАКВО ЗНАЕ СТРАННИКЪТ

chitanka.info

В *National Geographic*, българското издание от Октомври 2008, прочетох интригуващото интервю с Уейд Дейвис, антрополог. Неговата формулировка на въпроса за начините на човешко живеене по земята беше: „Какво означава да си човек и да си жив“. „Етносферата“, „съвкупността от всички мисли, вярвания, митове и установени традиции, които днес се проявяват в многобройните култури по света — обяснява Дейвис — и тя е нашето най-велико наследство.“ Пазя този брой на списанието, както пазя и други броеве. Но това интервю ме развълнува много и особено силно ме докосна това относно какво е да си човек и да си жив. Случайно или не, една формулировка в серия мои изследвания за човешкия свят и жизнен процес е: „Какво е да си човек?“ (вж. *Светуване*, Съвременник, 4, 2007). Сега довършвам този голям проект като две книги със заглавия: *Формата на човешкия свят* и *Светуване. Човешкият жизнен процес*. Последната част е „Локално и глобално светуване“. Тя формулира обяснения на същата тази „етносфера“ като глобално поле на човешкото светуване, в което се съотнасят и свързват малки и големи човешки общности с техните „светови полета“, аналогично на гравитационни центрове във Вселената.

Хората пътуват, пътешестват и понякога се опитват да навлязат в далечни човешки общности, да научат редки езици и да се потопят в различни локални „светове“ — живи представи, с които етносите оцеляват и просперират в уникалната жизнена среда. Човек, озовал се на много чуждо място, се приема за странник. Такъв е бил Марко Поло за китайците през 13 в. Такива са били първите бели изследователи на другите континенти и култури.

Странникът знае, че светът е чудно и неизвестно място. Той оценява този факт като дар и се радва на удивителния свят.

Да бъдеш странник — това е в широк смисъл участието на всеки от нас: да си човешко същество. Ние сме дошли тук, на този свят, преминаваме през него и ще си отидем оттук, без да са ни питали, без да сме решавали и без да си даваме сметка къде сме. Усещането за странност на света и на самите нас се появява рядко, но то е втъкано в нашия живот — ние не знаем защо светът е този, а не друг и защо ние, хората, сме това, а не друго.

Свикването със своето място и своя живот притъпява усещането за странност, но пътуването надалеч, в чужди земи, го изостря. В

много чужда страна ти скиташ като пришълец. Напуснал си своя свят и през буря от промени проникваш в нов. Тази промяна, ако е дълбока, е шокова, болезнена, но тя дава знание и сила. Ти осъзнаваш кой си от неочаквана гледна точка, познаваш очертанията на собствения си свят ОТВЪН.

ОПИСАНИЕ НА ЧУЖДАТА КУЛТУРА

Да разбереш една далечна култура е истинско предизвикателство, което граничи с невъзможност. Чуждата култура не е такава, каквато изглежда на госта. Туристът се наслаждава на една фасада. Но ако станеш траен гост или заселник, ще проникнеш в чуждия сват. И ще намериш:

Фактите не се формулират и не се обясняват като у дома. Местните хора мислят по неочаквано различен начин. Те не реагират като в родната култура. Действията им не се тълкуват като тук.

И все пак гостът, ако има търпение, намира валидни ориентири, някои от които даже не се осъзнават от местните хора. Той започва да ги разпознава, описва и разбира според временни понятия, които са израз на съотнасянето с неговата собствена култура. И в тези понятия, които са подвижни и се наместват в хода на крос културния опит, позицията на госта намира неща, които домакините не намират, защото са очевидни и безсъзнателни за тях.

ПРИМЕР: ДЗЕН-МАНАСТИРЪТ.

Отвъд туристическото си лице дзен-манастирът в Япония изглежда като затвор за западняка. Високи стени, жесток режим със ставане сутрин в 3:30, много церемонии, оскъдна храна, постоянно съжителство на много хора, и т.н. Този режим не може да се сравнява с всекидневието в християнска обител.

И все пак западниците, живели в дзен-храм, откриват, че привидно затворническите условия са съвсем нормални и даже комфортни за обитателите — японци. Японските момчета са доброволно там или по настояване на родителите си, но не принудително. Те търсят и намират там строг режим и регламентирани отношения между членовете на общността. По-важно е обаче, че именно такъв стегнат, опростен и изчистен начин на живот способства най-силно на целта на манастира — ментално изчистване и просветление. Дзен-манастирът е перфектно място за будистко освобождение. И това е понятие и смисъл за свобода, чужди на западния ум.

За западняка е налице аскеза, за японца е налице среден път между аскеза и излишество, път на свободата, на нирвана.

Западникът намира една истина, че тук свободата и личното пространство не е ценност и смисъл, и че колективният живот и липсата на личен избор и отговорност е естествена жизнена среда. Японците не осъзнават тази релативна истина — тя не съществува за тях. Когато не си издигнал в ранг на саморазбираща се ценност, подобна на дишането, личната независимост, ти не осъзнаваш липса на такава.

Западният гост в крайна сметка усвоява важен урок: свободата и личността не са абсолютни човешки категории, а западни ценности и смисли.

ЧУЖДОТО РАЗТВАРЯ СВОЕТО

Чуждата култура разтваря формите на собствената, размеква твърдото ядро на имплантираната родна култура. Човек вече не притежава безсъзнателните убеждения, и безсъзнателните навици стават неоправдани, човек ги търси, наблюдава с почуда, променя ги, не държи на тях, вижда колко те са условни и илюзорни.

Cross-cultural Experience в крайна сметка е скъп експеримент. Животът става като цяло дискомфортен. Всяко действие изисква много енергия. Най-много енергия изисква езикът. И всичко това, само за да функционираш нормално. По друг начин живее приспособеният чужденец, разбира се. Един идеално адаптиран чужденец, който се е сраснал с далечната страна, доколкото това е възможно, живее като нейните хора.

В глобалното „село“ културите остават различни и при еднакви други условия у дома си е най-добре. Принуда да не си у дома през остатъка от живота си не би трябвало да съществува. Но ние, българите, заради пречките, което си устройваме по силата на „домашните“ си нрави, бягаме от дома където ни очи видят, за да намерим поне сигурността на уредения живот.

Опитът с чуждия живот никога не е автентичният опит на свой живот. Така че познанието, което печелиш, е обречено да си остане вторично. Задача губеща и нелепа, ако не смятаме поуците, които отнасяш у дома и които, в крайна сметка, са неуместни за онези, които са си у дома. Не можеш да приложиш чуждия опит в своя обществен живот, защото нямаш силата да промениш нищо с чужда нагласа. Това е все едно да си присадиш чужда кожа, която служи добре, докато си на чуждо място, но става безполезна и даже вредна, когато се върнеш. Така че целият крос културен опит остава затворен в твоята биография като едно пътуване. Пътешествениците, мисионерите, антрополозите попадат и изпитват чуждите места, за да изпитат и опознаят чуждото, а не просто за да го видят и помиришат.

Да бъдеш в чужда социална среда е, разбира се, забележително, но по начин, не много по-различен от това да бъдеш в болница. Ако новият опит се вгражда в едно развитие, което те прави по-силен, и затворът не е лишен от стойност. Достоевски е благодарен на четирите години каторга, които му отварят нови страници на човешката и на руската природа. Солженицин в раковото отделение, където изживява и смъртна заплаха, укрепва духом за голямото дело, което извършва след това. Нали беше казано: „Онова, което не ме убива, ме прави по-силен“. И аз съм го усещал в няколкото случая на граничен опит от различен вид. Но сега си мисля друго.

Опитът в чужда култура е споделен в болката от трансформацията, в която сме въвлечени, и която започва с острото съзнание за липса на дом. Няма ги близките, няма го езикът ти, няма го радиото, което слушаш, телевизията, която гледаш, телефона, на който откриваш близките и далечни, които говорят и разбират твоя език и реч. Няма ги вестниците на ъгъла и кафето до тях, кръчмите и купоните, жените и любимите пейзажи. Постепенно се научаваш да живееш с новата реалност. Започваш да разбираш тези чужди хора, сред които си попаднал. Но няма нещо толкова ново, което да даде отговор на най-трудните въпроси. Откриваш, че и тук те остават нерешени. Новият жизнен опит те отърсва от много излишни неща.

ИЗМЕСТЕНА КООРДИНАТНА СИСТЕМА

Без опита в чужда култура не знаем с какво сме свикнали в домашната си култура и сме го превърнали във „втора природа“. Когато сме в чужда култура, неприятностите, които изпитваме, ни показват нашата собствена „втора природа“, която досега е останала безсъзнателна.

Озоваваш се в изместената координатна система, в която например намиращ, че дилемите и теориите на западната мисъл са трагикомично нелепи на фона на необятната мъдрост на Дзен. Не защото тук, на Изток, са били открити последните истини, и не защото е постигнато повече в специалните техники на обосноваване. Вероятно се касае за изпразване на западната проблематика на „истината“, „свободата“, „смисъла“ и „хуманизма“, която от разстояние се оказва въпрос на думи, а не на свят.

Крос-културният опит прилича на попадане в чужда местност и търсене на път. Ние намираме някакъв път, но неговата траектория няма значение. Първо, ние не я помним. Второ, тя е неизползваема от други. Не можем да съветваме други хора със силата на нашия крос културен опит, защото те ще имат различни трудности. Трудно ще е да отсеем строго индивидуалното от типичното за представител на нашата култура в японската.

Но решаващо е да не сме изкуствено превеждани през чуждата култура, като си оставяме на ръцете на любезни официални домакини, на професионални екскурзоводи и на официални програми. В този случай ние нищо няма да разберем и изпитаме от истинската Япония. Ние все едно ще гледаме картички. Решаващо за автентичен крос културен опит е пълната изолация от собствената култура, от сънародниците, от редовни контакти с дома и от изкуствено превеждане през Япония. В такова положение съм аз.

Броденето из чуждата култура в търсене на адаптация и интересни преживявания е пълно с грешки. То прилича на дисипативен поток, подобно на поток вода или пара. В него е пълно

със случайности, с недоразумения, с неизказуеми болки и радости. Затова той няма метод. Този опит не може да се възпроизведе като указание за други.

ЗАПАДНАТА ЕКСПАНЗИВНА НАГЛАСА

Светът е такъв, какъвто е живеещият.

Когато в живота ние, западните личности, срещнем бариера, веднага се нагласяме за борба и преодоляване. Сврхпрограмата за експанзия сработва. „Ще намеря, ще постигна, ще докажа, ще превъзможна, ще придобия, ще покажа на другите, ще победя, ще завзема...“. Работата е там, че бариерата е бариера само за експанзивната нагласа. Ако изначално ти си смирен, няма бариери, защото няма напрежение, което ги открива, назовава и проектира тяхното преодоляване.

Бариерите са празни, както и пробивите през тях. Западният интелектуалец се възмущава от подобно примиряване и мачкане на Аз-а. Той предпочита да помпа въздуха на Его-то си с най-благородни газове, докато се пръсне или просто прозрем нищетата на този газ под налягане пред лицето на неведомото умиране. Защото тогава дори възвишените прозрения от рода на „достойна смърт“, „осмислен живот“, „геройство“, „доблест“, „мъжество“ и най-вече „кауза“ не носят капка знание и сила в нашето решаващо отпътуване оттук — какво представлява, от какво зависи, как да го направим, оставаме ли изобщо и т.н. Когато те сграбчи безмерната болка, думите се превръщат в дразнещ шум, изпразнени от всеки смисъл само с един полъх на неясното отвъд.

КУЛТУРНА ОТНОСИТЕЛНОСТ

Ако разбираме „разбирането“ между културите като неутрално обяснение и преценка някак „обективно“, това е химера. Тук е налице относителност в смисъла на Айнщайновата механика. Можем да говорим смислено за една култура или от нейни позиции, или от позициите на друга култура. Преходът от една към друга култура е неопределено състояние, но в него се проявяват преживяванията на сблъсъка, които маркират онези посоки, в които културите се разминават. По аналогия това е „виртуална относителност“ на описанието спрямо координатна система.

От друга страна, налице е „реална относителност“, която въвежда „инерцията“ и „гравитацията“ на културите към „човешката форма“. В края на краищата става дума за различни човешки култури. Човек може да пътува между културите затова, защото остава човек. Хората имат една форма на живот, в рамките на която разликите не са така важни за разликите между културите. Те са форми на колективен живот посредством артефакти. Хората от всички народи дишат, хранят се, живеят в жилища. Раждат се и умират. Живеят на една планета, виждат едно небе. Имат език и чрез него създават местно описание на света. Построяват общества, социални йерархии, властови институции, разпределят труда си и развиват начини на размяна. Това осигурява общата база за разбиране между културите.

Човек може да разчита на това ядро, за да оцелява, за да разбира чуждото, и за да преценява донякъде чуждата култура. Но ние никога нямаме подобно ясно определено ядро, което да е видимо за нашето самосъзнание и да осигурява неутрална база за сравнение и обективна оценка на културите.

ХОРАТА СА ЕДНАКВИ („ЧОВЕШКА ФОРМА“)

Ние, хората навсякъде по света, сме лишени от силата да се изправим пред смъртта без смут и страх и да знаем къде отиваме и какво се случва изобщо. Граничните ни опитности си приличат в разпадането на света ни, но се различават много, когато си даваме сметка за истински отвъдното, за което предполагахме, че хвърля светлина върху живота ни в този свят. Хората са еднакви като жива форма, като вид, като „*Homo sapiens*“. Това е наречено на Запад: „човешка природа“ или „човешка същност“. Затова всички хора от която и да е култура се разбират в онази степен, че се разпознават като хора, признават като хора и отнасят помежду си като хора — същества от един вид, разговарящи помежду си, освен че могат да се кръстосват и да дават плодоносно поколение.

Проумяваш, че каквато и да е културата, хората са в едно и също положение като живи човешки същества. Хората навсякъде са си същите. Ислям, будизъм, юдаизъм, християнство, хиндуизъм, шаманство — всички религии с цялата си сила по отделно и с уникалния си тип опитност, която развиват, не докосват и не променят човешката природа. Хората посрещат смъртта по един и същ начин — изненадани и ужасени, а свидетелите на умирация по един и същ мъчителен, истеричен начин, в страх изпрацат своите близки. В японските филми край умирация войник неговият приятел пици в истерия както приятелят или братът на всеки друг войник, от който и да е народ.

Хората са навсякъде в неведение относно най-важното, заблудени и вкопчени в живота си. Но пазенето не опазва живота. Да си човек значи да изследваш света и да се удивляваш на богатството му в краткия срок, в който си тук, на Земята.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.